

Recensioner

Abortetik, antologi utgiven av Thomas Anderberg & Ingemar Persson, Doxa 1987.

Eftersom den svenska abortdebatten sedan länge tycks avsmunad kan det kanske verka lite onödigt att ge ut en antologi med abortetiska uppsatser som speglar den internationella filosofiska debatten i ämnet. - Så dags nu! kan man tycka. Men, som Anderberg och Person påpekar i sitt för- och efterord, att debatten tystnat i den svenska ankdammen beror knappast på att man nått fram till en rationell lösning på problemet. Snarare tycks det vara brist på intellektuell skärpa och moralfilosofisk skolning hos debattörerna, diverse politiska hänsyn, etc som fått diskussionen att avstanna. Detta blir inte minst tydligt då tappra försök görs att återuppta debatten; samma gamla ihåliga teser och argument upprepas med sömngångaraktig säkerhet, analyserna lyser med sin frånvaro. I det läget kan en antologi av föreliggande slag utan tvivel hjälpa till att höja debattnivån ett antal trappsteg.

Antologin innehåller sex översatta abortetiska uppsatser, plus ett efterord av utgivarna som närmast kan ses som en sjunde uppsats i ämnet, där idéer och argument från de övriga sex tas upp till kritisk granskning. Främst diskuteras problemet om det någonsin - och i så fall till vilken grad - är rätt/fel att utföra abort. Även om inte alla författarna håller isär den frågan från problemet om hur en eventuell abortlagstiftning bör vara beskaffad, så behandlas den senare frågan mer perifert.

Översättningarna av de sex artiklarna är godkänd, även om det här och där dyker upp egendomliga formuleringar. En miss är att det engelska ordet "claim", som bland rättighetsanhängare närmast fungerar som en fackterm, inte översatts lika i alla uppsatser; i Feinbergs text översatts det med "anspråk", men i Thomsons med "förmånsrätt". En annan anmärkning man kan göra är, att översättningen av det citat av Thomson som finns i Feinbergs artikel (s 43) inte stämmer överens med översättningen av Thomsons egen formulering (s 53).

Joel Feinbergs uppsats "Abort" (översatt av Björn Larsson) ger på samma gång en kortare översikt över debatten och en argumentation för en liberal hållning till abort, dvs att det så gott som aldrig är fel att göra abort om kvinnan så önskar. I den första delen av uppsatsen diskuterar Feinberg vad han kallar problemet om fostrets status, vilket formuleras på följande vis: "Vid vilket stadium, om något, av fostrens utveckling mellan befruktningen och födseln får de den egenskap (vilken den än är) som förlänar dem en status vilken gör att den moraliska regeln att inte döda människor skall tillämpas även på dem" (s 12). Efter en längre diskussion, där Feinberg bl a skiljer mellan en moralisk relevant och en irrelevant betydelse av termen "människa" och förkastar tanken om att artillhörighet eller potentiellt personskap kan vara moraliskt relevant, kommer han fram till att det för en varelse är både nödvändigt och tillräckligt att ha följande egenskaper för att vara människa i den moraliskt intressanta betydelsen (eller "person", som Feinberg föredrar att kalla det) och därigenom ha en rätt till liv: medvetande, "begrepp och medvetenhet om sig själv", förmåga att uppleva känslor, förmågan

att "tänka rationellt och lära sig förstå saker och ting", förmåga att "planera i förväg, handla efter sina egna planer, njuta och känna smärta" (s 17-18). Konsekvensen blir att varken foster eller nyfödda spädbarn är personer och att dessa således inte har rätt till liv. Feinberg vill dock inte från detta sluta sig till att det aldrig är fel att döda foster eller spädbarn, utan lämnar möjligheten öppen att utilitaristiska skäl ibland kan leda till att abort eller spädbarnsavlivande är fel. Den viktiga frågan hur dessa skäl ens i princip skall kunna vägas mot de kvinnans rättigheter, som Feinberg senare talar om, diskuteras däremot inte.

Den andra delen av Feinbergs uppsats ägnas åt att diskutera hur antagandet att foster trots allt *har* rätt till liv påverkar situationen. Feinberg tar upp kvinnans äganderätt till sin kropp, rätt till självförsvar och rätt att bestämma vad som händer med och i hennes kropp och försöker med hjälp av olika exempel visa hur dessa skall vägas mot fostrets rätt till liv. Den första rättigheten kan, enligt Feinberg, aldrig rättfärdiga abort. Med hänvisning till självförsvarsrätten kan abort försvaras endast då det är nödvändigt för att rädda kvinnans liv. Den tredje rättigheten, slutligen, kan slå ut fostrets rätt till liv i många situationer där kvinnan inte är ansvarig för graviditeten (t ex på grund av våldtäkt, felaktiga preventivmedel, e dyl).

I Judith Jarvis Thomsons "Ett försvar för abort" (översatt av Toni Rønnow-Rasmussen) diskuteras samma problem som i andra delen av Feinbergs uppsats. Thomson antar att foster har rätt till liv och försöker sedan, med hjälp av en rad underhållande, men högst oklara exempel, utröna hur denna rättighet skall vägas mot olika rättigheter som Thomson tillskriver kvinnor (och - får man förmoda - män). Thomsons argumentation och framställning är minst sagt rörig och oklar och på många punkter intellektuellt otillfredställande. Thomsons generella taktik är, att först beskriva ett absurd exempel (som t e x det berömda, där en kvinna mot sin vilja fått sina njurar ihopkopplade med en sjuk, världsberömd violinist, som kommer att dö om hon inte stannar i sängen med honom i nio månader), för att sedan tvärsäkert uttala sig om, dels vilka rättigheter som finns att beskåda i det aktuella exemplet, dels vad som vore rätt/fel för personerna att göra. Men Thomsons artikel är ändå lärorik. Den formliga djungel av olika rättighetsförhållanden som Thomson presenterar (utan att klargöra närmare) och hennes diskussion om vad de olika rättigheterna egentligen stöder för slutsatser visar, om inte annat, att det ingalunda är självklart att t e x rätten till liv uppfattas som mer grundläggande och starkare än alla andra rättigheter. Om man så önskar kan man också ta Thomsons uppsats till intäkt för att själva rättighetsstrategin hör till de trubbigaste av alla moralfilosofiska analysverktyg.

Thomsons slutsats blir i alla fall, dels att kvinnans rätt till självförsvar gör att abort alltid är rätt när det är nödvändigt för att rädda kvinnans liv, dels att kvinnans rätt att bestämma över sin kropp, som hos Thomson verkar vara en instans av en mer generell äganderätt, är starkare än fostrets rätt till liv så länge som kvinnan inte är *ansvarig* för fostret (i det motsatta fallet uppstår nämligen vissa särskilda sorters "special-rättigheter" hos fostret som, tillsammans med rätten till liv, slår ut kvinnans rätt att bestämma över sig själv). Vad som krävs för att vara ansvarig är inte helt klart; Thomson talar mest i metaforiska termer om att kvinnan ger sitt tillstånd till fostret att använda hennes kropp och mitt intryck är att termen är åtminstone tvetydig.

Richard Hares "Abort och den gyllene regeln" (översatt av Björn Larsson) inleds med en kritik av Thomsons okritiska bollande med intuitioner och exempel.

Hare hävdar att intuitioner ofta baserar sig på fördomar och inlärd beteende och att de måste kritiseras utifrån grundläggande principer.

Hares strategi är klart utilitaristiskt färgad, men Hare själv föredrar att presentera sin grundläggande princip i termer av två modifierade versioner av den gyllene regeln. Den första versionen lyder: "... vi bör göra mot andra det *som vi är glada att de gjorde* mot oss" (s 77). Hare hävdar sedan, att denna princip skall tolkas så, att även de som *inte* är glada att de blev födda har skäl att inte hindra realiserandet av sådana personer som skulle bli glada att de blivit födda; "för till och med de förra önskar, om de skulle ha blivit glada att de hade blivit födda, att ingen skulle ha aborterat dem" (s 78). Liksom handlingsutilitarismen implicerar då denna version av den gyllene regeln, att det, allt annat lika, inte är någon principiell skillnad mellan aborter och andra förhållanden som förhindrar förekomsten av ett gott liv, som t ex celibat, användande av preventivmedel, etc.

Men, påpekar Hare, i praktiken är allt annat inte lika. I en abortsituation kan valet stå mellan t ex fostrets liv och moderns hälsa eller liv, mellan fostret och ett antal andra möjliga personer som skulle kunna bli faktiska om fostret aborterades, eller mellan fostrets liv och inget barn alls. Hare presenterar här sin andra version av den gyllene regeln: "Vi skall göra mot alla andra inblandade sammantagna, det vi önskar att de skulle göra mot oss om vi var tvungna att sätta oss i varje inblandads ställe, i slumpmässig ordning" (s 82). Hare verkar sedan mena att denna princip ger ungefär samma utslag som en preferens-utilitaristisk princip skulle ge.

I "Mot en trovärdig abortsyn" (översatt av Rønnow-Rasmussen) argumenterar L W Sumner för att den rimligaste abortetiska strategin, både vad gäller abortlagstiftningen och själva aborternas moraliska status, måste vara moderat (d v s den tillåter aborter före en viss tidpunkt i fostrets utveckling och förbjuder de som utförs efter denna tidpunkt). Sumner går igenom olika tolkningar av vad han kallar "människodräpsargumentet" och fastnar slutligen för två parallella tolkningar som bägge implicerar att vissa fall av abort är felaktiga och andra inte. Den brytpunkt i fostrets utveckling som Sumner menar är moraliskt relevant sker efter c:a 13 veckors graviditet; det är nämligen då som fostret börjar bli kapabelt att ha upplevelser. Att just denna egenskap är moraliskt relevant försvaras inte särskilt utförligt av Sumner (senare har han dock, i boken *Abortion and Moral Theory*, Princeton University Press, 1981, försvarat denna tes utifrån ett regelutilitaristiskt synsätt).

Michael Tooleys "Ett försvar för abort och spädbarnsavlivande" (översatt av Jan Landgren) hör, tillsammans med Thomsons uppsats, till de mest uppmärksammade abortetiska inläggen i internationell debatt. I Tooleys fall beror dock berömmelsen mer på en kontroversiell tes (att det är rätt att döda såväl foster som spädbarn) och stringent argumentation än underhållande, men föga upplysande, exempel. Tooleys argument utgår från idén att en individ kan ha en rätt till liv endast om det ligger i denna individs intresse att fortsätta existera. Detta villkor kan vara uppfyllt på två sätt; antingen genom att denna individ har en önskan att fortsätta existera, eller genom att denna individs fortsatta existens skulle möjliggöra tillfredsställelsen av önskningar som denna individ skulle ha vid andra tidpunkter. Tooley menar att ett nödvändigt villkor för att kunna uppfylla endera av dessa två krav är att individen ifråga någon gång besitter ett begrepp om ett "kontinuerligt 'jag' eller själslig substans" (s 125 f). Slutligen konstaterar Tooley att de undersökningar som gjorts av människors beteendemässiga och neurofysiologiska utveckling tycks visa att varken foster eller spädbarn kort efter födelsen besitter ett

sådant begrepp. I slutet av uppsatsen kritiserar också Tooley idén, att individer som under normala omständigheter skulle utvecklas till individer med den moraliskt relevanta egenskapen (i Tooleys fall intressen), s k *potentiella personer*, har rätt till liv.

I "Missbildade foster och omegapillret" (översatt av Rønnow-Rasmussen) diskuterar Leonard Fleck ett fiktivt exempel och frågar sig vad abortmotståndare skulle vara tvungna att säga om detta exempel. Flecks exempel utgår från vetenskapliga rön som visar, att andelen missfall p g a missbildningar av det totala antalet graviditeter ligger närmare 80 %. Fleck antar nu existensen av ett omegapiller som skulle förhindra dessa missfall och frågar sig hur abortmotståndaren skulle ställa sig till intagandet av detta piller. Flecks tes är, att abortmotståndaren måste mena, antingen att kvinnor är moraliskt förpliktade att inta omegapillret, med resultat att 80 % av alla födselar skulle resultera i missbildade barn, eller att kvinnor inte har någon sådan förpliktelse och att det kan vara rätt att abortera åtminstone missbildade foster. I artikeln undersöks fyra strategier som abortmotståndarna skulle kunna tänkas använda för att visa, att det inte skulle vara en plikt för kvinnor att inta omegapillret men att det likväl är fel att göra abort. Strategierna involverar hänvisningar till, att vi bara har en plikt att bevara liv med "ordinära" medel, att omegapillret men inte underlåtelsen att göra abort vore ett orättfärdigt ingrepp i guds plan, principen om dubbel effekt samt en distinktion mellan positiva och negativa plikter.

I efterordet tar Persson och Anderberg upp flera av förslagen i de olika uppsatserna till granskning och avslutar med att skissera en egen abortetisk strategi.

Diskussionen förs till större delen i termer av vilken egenskap som förlänar individer *moralisk ställning*. Att en individ har moralisk ställning innebär att handlingar som påverkar denna individ kan bedömas vara rätta eller felaktiga utifrån dessa handlingars effekter på just *denna* individ. Persson och Anderberg fastnar för att det är egenskapen, att antingen faktiskt eller potentiellt ha medvetande, som förlänar individer moralisk ställning. Ett tillräckligt villkor för att en varelse skall vara *potentiellt medveten* är att det finns kända åtgärder som, tillsammans med naturliga processer, medför att varelsen utvecklar ett medvetande" (s 168). Detta tycks leda till att såväl foster som spermier och obefruktade ägg har moralisk ställning.

När det gäller frågan om abort är rätt eller fel blir saken mer komplicerad. Resonemang som ligger bakom Perssons och Anderbergs val av egenskap är, att det som verkar göra handlingar rätta eller felaktiga är till vilken grad de tillfredsställer respektive frustrerar viljeattityder. Som Persson och Anderberg påpekar ligger denna syn nära Hares preferensutilitaristiska ståndpunkt. I likhet med Hare menar Persson och Anderberg att det, allt annat lika, är fel att abortera foster som skulle utvecklas till varelser som levde goda liv (där godheten mäts i balansen mellan tillfredsställda och frustrerade viljeattityder hos denna varelse).

Men, som tidigare sagts, allt annat är inte lika. Persson och Anderberg tänker sig t ex att kvinnans ovilja att skaffa barn kan vara ett gott skäl för att det är rätt att abortera även foster som skulle utvecklas till varelser som levde goda liv: "Om kvinnan är ovillig att göra detta (*bära barnet i ett antal månader*), måste den otillfredsställelse som en påtvingad graviditet inger henne vägas mot den rudimentära tillfredsställelse ett foster kan erfa under sin prenatala utveckling. Det är rimligt att anse att det förra slår ut det senare och att kvinnan gör rätt i att abortera" (s 170). Detta förefaller mig vara ett egendomligt resonemang. För det första

verkar det underligt att kvinnans *faktiska* besvär skall vägas mot fostrets *möjliga* tillfredsställelser. Vad som spelar roll måste rimligen vara de tillfredsställelser fostret *faktiskt* skulle uppleva om det fick fortsätta att existera. För det andra, varför skall man bara räkna med de tillfredsställelser som skulle inträffa hos barnet *innan det blev fött*? Om fostret faktiskt skulle utvecklas till en varelse som levde ett gott (och långt) liv, så borde väl Persson och Anderberg även ta med detta i beräkningen och i sådana fall är det inte på något sätt uppenbart att kvinnans besvär under nio månader slår ut konsekvenserna för fostret. Vad Persson och Anderberg inte tar upp är däremot hur fostrets framtida välmåga skall vägas mot det Hare kallat "nästa barn i kön", dvs det barn kvinnan eventuellt skulle skaffa i stället för det hon aborterar. Åtminstone då det gäller unga kvinnor och havandeskap där fostret är skadat (utan att det för den skull skulle leva ett liv som inte är värt att levas) tycks detta kunna rättfärdiga aborter. För i många av dessa fall är det rimligt att anta, att dessa kvinnor (senare) skulle skaffa andra barn, vars liv skulle vara bättre än de som skulle levts om de avstått från abort och som de inte skulle skaffat om de avstått från abort.

Persson och Anderberg följer Hare även när det gäller inställningen till fortplantning. Allt annat lika, så är det fel att avstå från att skapa goda liv. Men, ännu en gång, allt annat är inte lika. Persson och Anderberg menar att vi i dagens läge knappast har en plikt att föröka oss, detta i och med att de resurser ett par måste avstå från för att ge sitt barn ett gott liv i stället kan "spenderas på att förbättra andra varelsers livsbetingelser - något som i en värld som är så drabbad av svält och misär som vår skulle kunna ge bättre avkastning i form av tillfredsställelse" (s 171).

Slutligen kommenterar Persson och Anderberg den svenska abortlagstiftningen. De menar att denna inte är fullt tillfredsställande i och med att den leder till att det utförs många moraliskt felaktiga aborter. Nu verkar det ju vara lite av en öppen fråga om detta verkligen är fallet, bl a tycks det ju bero på till vilken grad de aborter som utförs endast innebär ett utbyte av vissa möjliga skoner mot andra som lever bättre liv. Men även om vi godtar denna utgångspunkt återstår ett problem. Det verkar nästan som att Persson och Anderberg här på något sätt förutsätter att moraliskt felaktiga handlingar också bör vara förbjudna, men hur motiverar de i så fall detta utifrån sin utilitaristiska grundsyn? Från utilitaristisk synpunkt tycks aborter och valet av abortlagstiftning vara två distinkta handlingar som, även om den moraliska statusen hos de förra kommer in i bedömningen av den senare, måste bedömas på sina egna villkor. Om man, som Persson och Anderberg, ansluter sig till en utilitaristisk moralsyn kan rimligen inte det faktum att många felaktiga aborter utförs under en lagstiftning räcka som kritik av denna lagstiftning. För det första måste man veta hur många felaktiga aborter som skulle utföras under mer restriktiva lagstiftningar. Om antalet ligger närmare antalet aborter under nuvarande lagstiftning tycks den senare vara att föredra, i och med att den medför minde risk för farliga "kvacksalvaraborter" och sätter betydligt mindre psykisk press på kvinnan (och mannen). För det andra tycks valet av lagstiftning ha många allvarliga konsekvenser vid sidan av hur det påverkar antalet handlingar som faller under lagstiftningen ifråga, inte minst politiska, som en utilitarist måste ta hänsyn till då han bedömer lagstiftningar. Här är inte platsen att undersöka dessa frågor, men bara i och med att de måste ställas förefaller Perssons och Anderbergs kritik av svensk abortlagstiftning vara en aning förhastad.

Abortetik ger, med de sex uppsatserna, ett relativt representativt tvärsnitt ur

den anglosaxiska moralfilosofiska debatten om abort. Utgivarnas efterord hjälper dessutom mindre insatta läsare att kritiskt ta ställning till de olika argumentationslinjer som levereras. Boken kan därför antas vara användbar, både i filosofiundervisningen på gymnasiet samt i kurser i tillämpad och medicinsk etik på universitetsnivå. Boken kan, tror jag, även vara en hjälp för gymnasielärare i filosofi som vill skaffa sig mer fördjupade kunskaper i ämnet abortetik.

Christian Munthe